

روی خاموش پتروشیمی

سهم اندک از محصولات میانی و پایین دستی باعث می شود که از ایران چرخه ارزش افزوده محروم شود

صنعت پتروشیمی ایران طی سه دهه گذشته از نظر ظرفیت، حجم سرمایه گذاری و سهم آن از صادرات غیرنفتی به یکی از ستون های اصلی اقتصاد کشور تبدیل شده است. امروز ده ها مجتمع در سواحل جنوبی کشور از خوراک گاز طبیعی، اتان و میعانات گازی استفاده می کنند و محصولات پایه مانند متانول، آمونیاک، پلی اتیلن و اتیلن را تولید می کنند. اما این تصویر، تنها بخش اول داستان است. بخش دیگر، بخش خاموش تر ماجراست: سهم اندک ایران از محصولات میانی و پایین دستی، که بخش اصلی ارزش افزوده در آنها نهفته است. در سال های گذشته، توسعه صنعت عمدتاً به سمت گسترش ظرفیت تولید محصولات اولیه حرکت کرده و سهم حلقه های بعدی زنجیره رشد نکرده است. در نتیجه، صنعت پتروشیمی ایران در ظاهر گسترده است، اما در عمق محدود. این همان فاصله ای است که امروز در کانون بحث کارشناسان قرار دارد.

چرا تکمیل زنجیره اهمیت دارد؟

برای فهم واقعیت، باید به ماهیت این صنعت توجه کرد. «ارزش» در پتروشیمی تنها از استخراج خوراک به دست نمی آید و ارزش زمانی شکل می گیرد که محصول اولیه به ماده میانی، و سپس به محصول نهایی تبدیل شود. در این مسیر، هر حلقه، ارزش جدید ایجاد می کند. کشورهایی مانند آلمان، چین و کره جنوبی دقیقاً بر همین مبنا مدل توسعه پتروشیمی خود را طراحی کرده اند. در آن کشورها، مجتمع ها صرفاً واحدهای تولیدی نیستند، بلکه هاب هایی هستند که خوراک و محصول را در مسیر تبدیل پیوسته حرکت می دهند. ایران در حلقه اول مزیت دارد؛ اما مزیت بدون امتداد، نقطه قوت نیست.

خوراک؛ مزیت بزرگ، اما بی قاعده

یکی از واقعیت هایی که تحلیل این صنعت را پیچیده کرده، موضوع خوراک است. ایران از نظر منابع طبیعی یکی از ارزان ترین خوراک های جهان را در اختیار دارد، اما ثبات و چهارچوب های قراردادی در این حوزه طی سال های اخیر ناپایدار بوده است. فرمول های قیمت گذاری متعدد، تصمیمات مقطعی و نبود قراردادهای بلندمدت، باعث شده پروژه های جدید در حلقه های میانی و نهایی با ریسک بالا مواجه شوند. در چنین شرایطی، سرمایه گذار به طور طبیعی به سمت محصولی می رود که دوره بازگشت کوتاه تر و عدم قطعیت کمتری دارد؛ یعنی حلقه اول زنجیره.

حلقه میانی؛ گسست واقعی در ساختار

حلقه میانی، همان جایی که خروجی مجتمع های بزرگ باید به ده ها واحد کوچک تر و تخصصی برسد، در ایران توسعه کافی نیافته است. این بخش نیازمند فناوری پیچیده تر، سرمایه گذاری بلندمدت تر و همکاری نزدیک تر میان واحدهاست؛ مؤلفه هایی که

یا فراهم نشده، یا به شکل موقت و محدود ایجاد شده است. به همین دلیل، برخی از محصولات پایه ایران به کشورهای دیگر صادر می شود و همان محصولات، در کشور مقصد در حلقه های بعدی ارزش افزوده می گیرند. این همان انتقال ارزش از مبدأ به مقصد است؛ انتقالی که نتیجه طبیعی ناتمام بودن زنجیره در داخل کشور محسوب می شود.

حلقه نهایی؛ نزدیک ترین نقطه به جامعه

بخش پایین دستی، حلقه ای است که می تواند با صنایع مصرفی، تجارت خرد، بازار داخلی و اشتغال گسترده پیوند برقرار کند. اما این حلقه در ایران کوچک مانده است. نبود شبکه های تأمین منظم، نبود پارک های تخصصی، نبود زنجیره استاندارد تأمین خوراک، و دشواری تأمین مالی، مانع شکل گیری زیست بوم پایدار این بخش شده است. نتیجه آن است که شهرک های صنعتی پر از واحدهای نیمه فعال یا تعطیل هستند، و بخش بزرگی از ارزش بالقوه در بازار داخلی، جذب نشده باقی مانده است.

یک صنعت گسترده، اما نه یک زنجیره منسجم

پتروشیمی ایران طی دهه های اخیر از نظر ظرفیت تولید و حجم صادرات رشد چشمگیری داشته، اما الگوی توسعه آن در حلقه های ابتدایی متوقف مانده است. فاصله میان خوراک تا محصول نهایی، امروز مهم ترین شکاف در ساختار صنعت به شمار می رود. این فاصله نه تنها اقتصادی، بلکه نهادی، فنی و سیاستی است.

پرسش های باز برای آینده

در نقطه کنونی، چند پرسش بنیادی پیش روی تصمیم گیران و صنعتگران قرار دارد:

- آیا می توان بدون ثبات سیاست خوراک، وارد حلقه های ارزش افزوده بالا شد؟
- آیا الگوی توسعه مجتمع های یکپارچه در ایران قابل پیاده سازی است؟
- چگونه می توان سرمایه گذاری در حلقه های میانی را اقتصادی کرد؟
- چه اصلاحاتی در مدل تعامل میان مجتمع های بزرگ و واحدهای کوچک ضروری است؟

مسیر بعدی کجاست؟

در موقعیتی که بازار جهانی در حال حرکت به سمت محصولات پیچیده تر، تخصصی تر و متنوع تر است، ایران برای حفظ مزیت خود، ناگزیر از پاسخ به این پرسش هاست. نتیجه هر چه باشد، آینده صنعت پتروشیمی ایران نه در حجم تولید، بلکه در شکل دهی زنجیره ارزش آن رقم خواهد خورد. ▶

ارزش در
پتروشیمی تنها
از استخراج
خوراک
به دست
نمی آید. ارزش
زمانی شکل
می گیرد که
محصول اولیه
به ماده میانی،
و سپس به
محصول نهایی
تبدیل شود.
در این مسیر،
هر حلقه ارزش
جدید ایجاد
می کند

